

Ariana Štulhofer

ARHITEKTONSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
HR · CRO - 10000 Zagreb, Kačićeva 26

Izvorni znanstveni članak · Original Scientific Paper
UDK · UDC 725.8:796/799(497.5 Zagreb) "1808/1975"

Primljeno · Received: 21.02.1995.

Prihvaćeno · Accepted: 05.06.1995.

PRILOG ISTRAŽIVANJU POVIJESTI IZGRADNJE ŠPORTSKO- -REKREACIJSKIH OBJEKATA U ZAGREBU

Kronologija izgradnje do 1808. do 1975. godine

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF SPORTS FACILITIES CONSTRUCTION IN ZAGREB

Chronology of Construction from 1808 to 1975

Ključne riječi · Key words

Sportska arhitektura	sports architecture
19. i 20. stoljeće	19th and 20th centuries
Zagreb	Zagreb
Tuškanac	Tuškanec
Šalata	Šalata
Maksimir-Svetice	Maksimir-Svetice

Sažetak · Abstract

Autorica istražuje povijest izgradnje športsko-rekreacijskih objekata u Zagrebu, koja počinje početkom 19. stoljeća uređenjem otvorene streljane na Tuškancu. Tijekom 19. i 20. stoljeća pratimo mnoštvo realizacija i projekata. Glavnina događaja vezanih za to područje ljudskog djelovanja zbiva se na tradicionalnim športskim lokacijama u gradu: na *Tuškancu* i *Šalati*, u *Maksimiru*, na *savskom priobalju* i na *Medvednici*.

The author presents the history of sports-recreation construction in Zagreb, which began at the beginning of the nineteenth century with the arrangement of the outdoor shooting range in Tuškanac. During the nineteenth and twentieth centuries many projects were realized. Most sports facilities were built in traditional sports locations in the city: *Tuškanac* and *Šalata*, *Maksimir*, the *Sava banks* and *Medvednica*.

Uvod

Industrijalizacijom, dehumanizacijom svoje životne okoline, nagomilavanjem prometa u gradske stambene zone, neprekidnom bukom, onečišćenjem voda, zraka i zemlje, stanovanjem i radom u neodgovarajućim prostorima, svakidašnjim stresovima i psihičkim opterećenjem - čovjek se sve više udaljuje od svoje prirodne okoline, negativno utječući na vlastito psihičko i tjelesno zdravlje.

Zajednički napori za uklanjanjem svih negativnih čimbenika koji narušavaju i uništavaju našu prirodnu okolinu sve su prisutniji u civiliziranom svijetu. To je dugotrajan proces s mnogo prikrivenih i tajnih protivnika. Svaki pojedinac, srećom, i sam može izravno utjecati na poboljšanje svog zdravlja, iskorištavajući slobodno vrijeme za oporavak organizma od psihičkih i fizičkih napora kojima je svakog dana izložen. Aktivni odmor, a posebno šport, na najjednostavniji i najdjelotvorniji način rasterećuje i ujedno obogaćuje čovjekov život. Je li riječ o svakidašnjoj rekreacijskoj šetnji ili natjecateljskom športu, nije osobito važno. Druženje i nadmetanje u igri sa susjedovom djecom, planinarenje s prijateljima, "hakl" sa starim školskim kolegama ili naporni i odricajući trening odnosno natjecanje u vrhunskim profesionalnim spektaklima - šport u svojoj biti ostaje igra, jedan od najstarijih oblika ljudskog djelovanja.

*Šport*¹ je danas društveni fenomen, sastavni dio kulture našeg vremena. Premda još W. Shakespeare upotrebljava taj izraz za igru, zabavu i razonodu, danas ga upotrebljavamo u užem smislu: kao tjelesne aktivnosti (vježbanje) ugodnoga, dinamičnog i nadmetačkog karaktera². Međutim, glavni karakter športa i dalje ostaje slobodno izabrana igra kojom se nastoji postići još više, nadmašiti sebe i drugog.

Dvadeseti je vijek vrijeme intenzivnog razvoja športa glede masovnosti, športskih postignuća i novih vrsta športa. Suvremena športska vježbališta zahtijevaju objekte koji se mogu koristiti tijekom cijele godine. To razumijeva i složene i besprijeorne instalacije - za grijanje i pročišćivanje zraka i vode, stvaranje ledenih površina, rasvjetu, kao i uređaje za mjerenje športskih rezultata.

*Rekreacija*³ je cjelokupna čovjekova djelatnost i interes izvan profesionalnog rada, djelatnost koju svaki pojedinac sam izabire prema vlastitim sklonostima, "što čovjek radi kad ne radi".

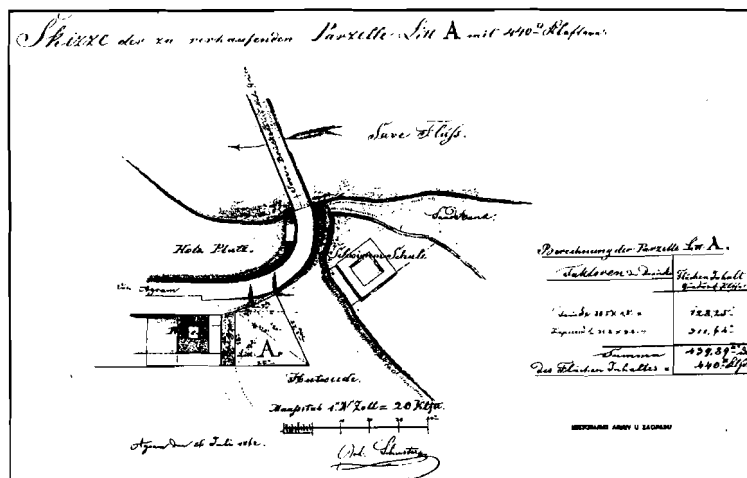
Intenzivan aktivni odmor osoba svih dobnih skupina treba biti dio redovnog života, potreba, a ne obveza; način života, a ne sporadična djelatnost "kad se ima vremena". Za svakidašnju je rekreaciju bitna jednolična rasprostranjenost športskih terena do kojih se dolazi bez dugotrajnog prijevoza. Veliki športsko-rekreacijski centri za tjedni aktivni odmor ili dvorane i stadioni za natjecateljski šport mogu biti na većoj udaljenosti od mjesta stanovanja, ali dobro prometno povezani i lako pristupačni iz svih gradskih zona.

Stoga treba stvoriti mogućnosti da se svi svakog dana možemo prema vlastitom izboru aktivno uključiti u neki oblik rekreacije. Pod tim se razumijevaju dječja igrališta, travnate livade, bočališta, tereni za minigolf kao spontani oblik rekreacije, uz otvorene, svima pristupačne športsko-rekreacijske centre u blizini mjesta stanovanja, s organiziranom lepezom športske ponude, bazeni, igrališta za kolektivne igre loptom, kuglane, teretane i tek onda objekti u kojima je pojedinac samo pasivni promatrač.

¹ Prema B. Klaiću (*Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990, str. 1259), sport = fizičke vježbe, igre i natjecanja kojima je svrha razvijanje i ojačanje organizma. Sport (od engl. *disport* = igra, zabava; preuzeto iz starofranc. *desport*). U početku 14. stoljeća (1306. g.) ti se izrazi nalaze u *New English Dictionary*; upotrebljavani su i u književnosti, a u 17. stoljeću javljaju se u skraćenom obliku, tj. kao sport (*Enciklopedija fizičke kulture*, JLZ; Zagreb, 1977, sv. 2, P - Ž, str. 301).

² *Enciklopedija fizičke kulture*, JLZ, Zagreb, 1977, sv. 2, P - Ž, str. 301.

³ Prema B. Klaiću (*Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990, str. 1148), lat *recreate* = oporaviti se; okrepa, osvježenje, oporavak; razonoda, zabava.

SL. 1. SITUACIJSKI PLAN PLIVAČKE ŠKOLE SMJEŠTENE ZAPADNO OD SAVSKOG MOSTA (1862.G.)

Izvor • SOURCE
Povijesni arhiv grada Zagreba

FG. 1. SITUATION PLAN OF SWIMMING SCHOOL WEST OF THE SAVA BRIDGE (1862)

Povijesni pregled

Povijest izgradnje športsko-rekreacijskih objekata u Zagrebu počinje početkom 19. stoljeća, 1808. godine, uređenjem otvorene streljane na *Tuškancu*⁴. Trideset godina kasnije na tom je mjestu izgrađena zgrada streljane - prva građevina u gradu namijenjena športu, ali i mjesto burnoga društvenog života⁵.

Međutim, zaljubljenici u druge sportove tada još nisu imali mogućnosti organiziranijeg bavljenja odabranim aktivnostima. Pionir i promicatelj zagrebačkog športa dr. Franjo Bučar piše 1938. godine⁶: "U starom Zagrebu nisu postojala nikakova službena te uređena igrališta. Kako se je igra u prošlom stoljeću počela gojiti u školama kao pedagoška disciplina⁷, uređena su prva igrališta u pučkim školama na Kaptolu, Krajiškoj te Varšavskoj ulici te u samostanu č. s. Milosrdnica u njihovom velikom i prekrasnom vrtu. (. . .) Naša školska i izvanškolska omladina igrala se međutim bez ikakvog nadzora na Šalati, u Tuškancu i Maksimiru. . . " A to su, uz savsko priobalje i Medvednicu, najtradicionalnije zagrebačke športske lokacije.

Maksimir - najpoznatiji hrvatski pejzažni park, spomenik je prirode i kulture, prvo javno šetalište u jugoistočnoj Europi. Vjekovima istorodne skupine hrastova rastu u maksimirskoj šumi kao simbol iskonskoga hrvatskog krajolika. Ta jedinstvena sinteza prirode i umjetnosti, kako u detalju, tako i u cjelini, i u europskim je razmjerima vrlo važan i vrijedan park. Gusta, pretežno hrastova šuma koja se još od najstarijih vremena prostirala od Medvednice do Save, zajedno s okolnim oranicama i livadama, preuređena je, na inicijativu zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca, u veliki perivoj koji je svečano otvoren 1794. godine. Biskup Juraj Haulik u prvoj polovici 19. vijeka preuređuje Maksimilijanov mir u "prirodnom" engleskom stilu⁸.

Tijekom prvih nekoliko godina tog "zlatnog doba Maksimira" nastalo je prvo jezero (1839. g.), sagrađen biskupov ljetnikovac (1840. g.), zatim paviljon kod Prvog jezera i glavna ulazna vrata (1841. g.), Švicarska kuća (1842. g.), Vidikovac (1843. g.), a nekoliko godina kasnije završeno je drugo jezero (1846. g.) i sagrađena vratareva kućica (1847. g.). Godine 1843. u parku je postavljen obelisk. Taj specifični spomenik dovršnja najveće etape maksimirskog pothvata

⁴ Krešimir Ivaniš, *Sportske dvorane i stadioni*, Tehnička enciklopedija LZ, Zagreb, 1992, XIII. sv., str. 508.

⁵ Z. Jajčević, T. Nebesny, J. Sršen, *Sportska publicistika u Hrvatskoj*, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, 1987, str. 81-82.

⁶ Dr. Franjo Bučar, *Sportovi i igre u starom Zagrebu u prošlom stoljeću*, Zagreb "Revija Društva Zagrebčana", Zagreb, VII/1938, br. 8, str. 264.

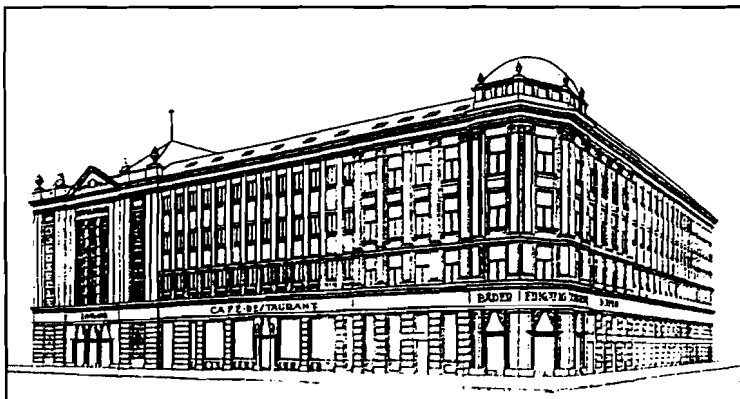
⁷ Obvezna nastava tjelovježbe uvedena je u zagrebačke škole 1874. godine.

⁸ Damir Mudrinjak, *Maksimir nekad i sad* (monografija-vodič), Zagreb, 1974.

SL. 2. PROJEKT ZATVORENOGA JAVNOG KUPALIŠTA, NIJE OZNAČENA LOKACIJA (1921.G.)

Izvor • Source
Povijesni arhiv grada Zagreba

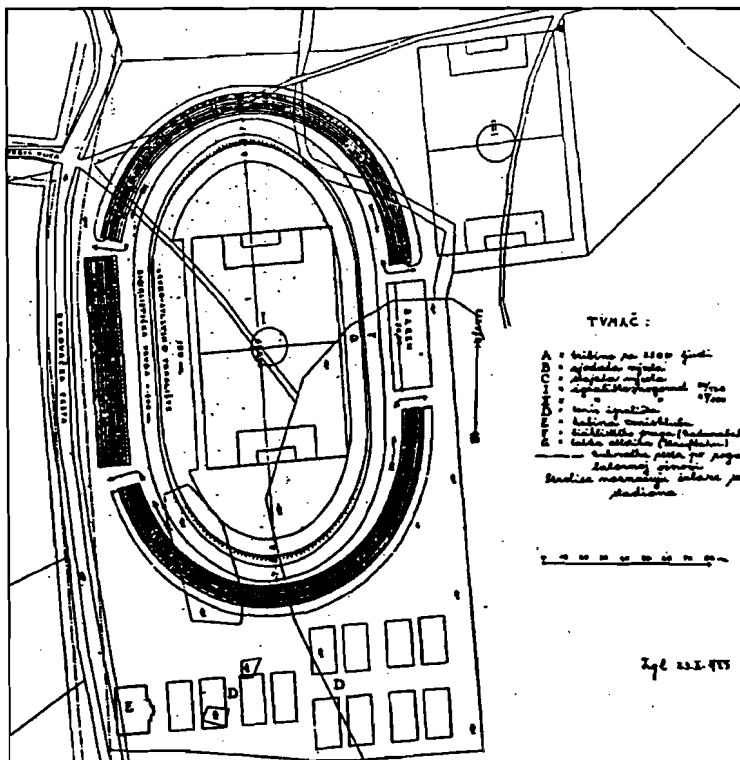
FG. 2 DESIGN OF INDOOR PUBLIC BATH, NO LOCATION GIVEN (1921)

SL. 3. PROJEKT STADIONA HAŠK-A UZ BUKOVAČKU CESTU. AUTOR: GRADITELJ IVAN BABIĆ, 1923. G.

Izvor • Source
Dvadeset godina rada Hrvatskog akademskog sportskog kluba, Zagreb, 1923.

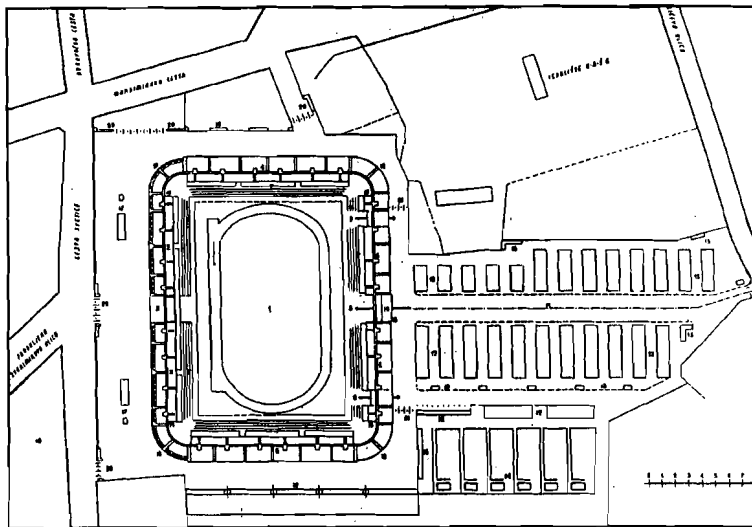
FG. 3. DESIGN OF HAŠK STADIUM AT BUKOVAČKA ROAD; AUTHOR: BUILDER IVAN BABIĆ, 1923.

i danas čuva poruku o razlozima stvaranja parka i njegovoj namjeni: "za umorne od posla, tužne i potištene, da ih ove nedužne radosti prirode osveže i pridignu"⁹.

Na području parka Maksimir teče pet potoka: Maksimirec, Piškornica, Daljevac, Gornji Bukovac i Bliznec te miruje pet jezera - četiri umjetna i jedno pravo - Prvo jezero, nastalo od prirodnoga šumskog jezerceta, preuređenog 1839, te znatno proširenoga 1844/1845. Na njemu je 1853. otvoreno prvo klizalište u Zagrebu, a 1923. odigrana prva međunarodna plivačka i vaterpolska utakmica. Dvije godine

⁹ Citat je preuzet iz brošure izdane u povodu izložbe *Povijest Maksimira od osnutka do danas* održane u čast 190-obljetnice otvorenja parka (1794-1984) u Arheološkom muzeju u Zagrebu 1984. godine.

SL. 4. SOKOLSKO SLETIŠTE NA SVETICAMA. PROJEKT: ARHITEKT A. DRYAK, IZVEDENO 1922. G.

Izvor • Source
Sokolski slet 1874 - Zagreb - 1934, Zagreb, 1934)

FIG. 4. GROUNDS FOR SOKOL GYMNASICS EXHIBITIONS IN SVETICE; DESIGNED BY ARCHITECT A. DRYAK, 1932, EXECUTED

kasnije, s dvije sove i tri lisice, utemeljen je zoološki vrt.¹⁰

Sam park i njegova uža okolica bili su mjesto prvih zagrebačkih športskih terena: ljudi su kuglali, klizali, trčali, veslali, kupali se i skijali. Krajem prošlog stoljeća kod glavnog je ulaza u park održano mnoštvo biciklističkih i konjičkih utrka te drugih zabavnih priredaba.

Taj veliki prirodni prostor iznimne vrijednosti i danas je jedno od središta zagrebačkog športa. Šuma je idealna za laganu šetnju, rekreaciju i razgibavanje, ali i za zahtjevniji kondicijski trening športaša.¹¹

Južno od maksimirske šume smješten je SRC *Svetice*, s atletskim stadionom koji datira još iz 1912. godine, kad HAŠK uređuje zakupljeno nadbiskupsko zemljište u pravi športski park s nogometnim igralištem, atletskom stazom, tribinama za 6000 posjetitelja i brojnim teniskim terenima.¹²

Izgradnjom atletskog stadiona "Dinama" šezdesetih godina taj dio grada dobiva naglašen športsko-rekreacijski karakter.

Nakon što je Ladislav Beluš, poznati zagrebački trgovac i športaš, 1872. godine o svom trošku uredio klizalište "na tratini kod Cvjetne ceste uz staro sajmište uz Savsku cestu"¹³, tada na periferiji, a danas u samome gradskom središtu, tj. na Trgu Mažuranića, to mjesto postaje omiljenim okupljalikom rekreativaca i športaša svih dobnih skupina. Osim hokejaša na ledu i klizača zimi, ljeti se tu sastaju tenisači, nogometaši, hokejaši na travi i drugi. Urbanizacija zapadnog perivoja počela se provoditi početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća nasipavanjem terena za izgradnju zajedničke zgrade Hrvatskog sokola i Hrvatskoga pjevačkog društva "Kolo"¹⁴. Šport i umjetnost često su živjeli zajedno.

"Plivanje se je gojilo na Savi kod kupališnog učitelja Hutterera bez ikakvih sportskih pretenzija a u strogo odijeljenim satovima za muške i ženske kupače.

(...) Civilno kupalište bilo je u Trnju, a vojničko kod Savskog mosta, gdje je danas Gradsko kupalište."¹⁵ Iako je od 1862. godine, kad je napravljen prvi nacrt za plivačku školu kod Savskog mosta¹⁶, izrađeno više od deset projekata za kupališta, otvorenih ili zatvorenih, do prvih izvedenih bazena - maloga na šalati i 50-metarskoga "Marathonova" na Savi, čekat će se sve do 1939. godine.¹⁷ S obzirom na to

¹⁰ Podaci su iz knjige Damira Mudrinjaka, *Maksimir nekad i sad*, Zagreb, 1974.

¹¹ Prema projektu arhitekta Krešimira Ivanšića uređena je 1974. godine trim-staza koja u duljini 1850 m i sa 16 stanica za razgibavanje i vježbanje vodi oko Petog jezera.

¹² *Dvadeset godina rada Hrvatskog akademskog sportskog kluba 1903-1923*, Zagreb, 1923.

¹³ Z. Jajčević, T. Nebesny, J. Sršen, *Sportska publicistika u Hrvatskoj*, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, 1987, str. 67.

¹⁴ Ivan Ulčnik, *Jambrišak Jan-ko*, Zagreb "Revija Društva Zagrebčana", Zagreb, III/1935, br. 5.

¹⁵ Dr. Franjo Bučar, *Sportovi i igre u starom Zagrebu u prošlom stoljeću*, Zagreb "Revija Društva Zagrebčana", Zagreb, VII/1938, br. 8, str. 270.

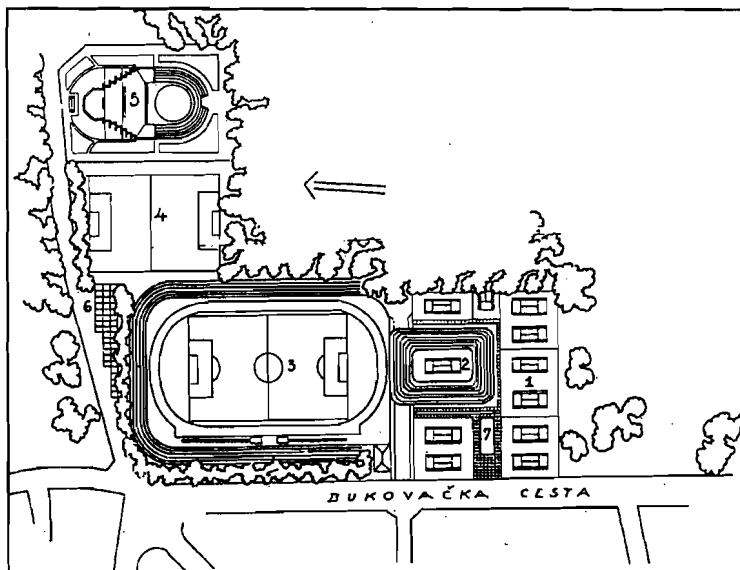
¹⁶ Situacijski plan plivačke škole čuva se u Povijesnom arhivu grada Zagreba.

¹⁷ Ariana Štuholer, *Sportski objekti arhitekta Franje Bahovca*, magistarski rad; Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1991, str. 49-52.

SL. 5. PROJEKT ŠPORTSKOG PARKA HAŠK-A UZ BUKOVAČKU CESTU. AUTOR: GRADITELJ IVAN BABIĆ, 1940.

Izvor • Source
"HAŠK", Zagreb, I/1940, br. 5

FG. 5. DESIGN OF THE HAŠK SPORTS PARK AT BUKOVAČKA ROAD; AUTHOR: BUILDER IVAN BABIĆ, 1940

da integralni pojam zdravlja razumijeva ne samo izostajanje bolesti već potpuno tjelesno, mentalno i socijalno blagostanje¹⁸, u prošlosti i prvoj polovici ovog stoljeća važnu su ulogu imala relativno brojna javna kupališta, gradska i privatna. Prvi zatvoreni bazen izgrađen je 1928. godine u sklopu javnog kupališta "Terapija", u suterenu Središnjeg ureda za osiguranje radnika u Mihanovićevoj ulici, koji je, uz zdrave posjetitelje, u posebnim terminima služio i za fizikalno-balneološku terapiju oboljelih.¹⁹ Nakon izgradnje prvoga zatvorenog sportsko-rekreacijskog plivališta 1958. godine i Doma športova 1964.²⁰ Zagreb gotovo u središtu grada dobiva pravi sportski centar, ali bez ijednog otvorenog sadržaja.

Stoga je vrlo važna uloga koju ima SRC *Šalata*, na kojoj je privatnom inicijativom dr. Drage Čopa 1928. godine započela izgradnja prvih teniskih terena, da bi dodavanjem sportskih sadržaja i dogradnjom potrebnih objekata tijekom 60 godina stanovnici Zagreba dobili u samom gradskom središtu intenzivno korišten sportsko-rekreacijski kompleks.²¹

Osim Maksimira, velike zelene oaze u gradu, Zagreb se kao malokoji grad, može pohvaliti *Medvednicom* u svojem zaleđu.

Osnivanje Hrvatskoga planinarskog društva 1874. godine²² potaknulo je izgradnju brojnih planinarskih domova (pedesetak) u cijeloj Hrvatskoj. Prva planinarska kuća u Hrvatskoj bila je Gradska kuća na Sljemenu. To je, zapravo, bila drvena lugarnica koju je zagrebačka općina 1878. godine dodijelila novoosnovanom HPD-u za potrebe njegovih članova.²³ HPD je 1912. dogradnjom znatno proširio objekt, ali je 1934. cijeli kompleks do temelja izgorio. Iste je godine na javnom natječaju, na kojemu su sudjelovali mnogi poznati arhitekti, prvu nagradu dobio zanimljivi projekt Josipa Pičmana, kojim dom smještava u smjeru grebena, na rub platoa, tako da ispred objekta predviđa veliku terasu za sunčanje. Međutim, kao i više puta u njegovu prekratkome životu, Pičmanu nije dodijeljena i izvedba, već se novi Tomislavov dom gradi 1937. prema projektu arhitekta Stjepana Planića, također velikana naše arhitekture.²⁴

Univerzijada 1987. godine pokrenula je sve rezerve i Zagreb užurbano

¹⁸ Prema definiciji pojma zdravlja Svjetske zdravstvene organizacije, koja je 1948. godine unesena u njezin ustav.

¹⁹ A. Lj. Lisac, *Zagrebačka javna kupališta kroz stoljeća*, "Rasprave i građe za povijest nauka". JAZU, Zagreb, 1963, knjiga I.

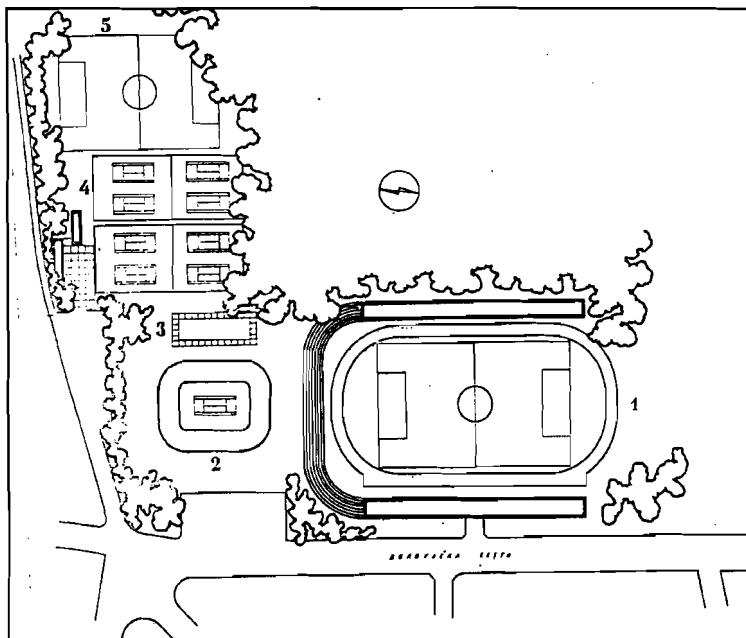
²⁰ A. Štulhofer, magistarski rad, str. 74-92.

²¹ A. Štulhofer, magistarski rad, str. 30-67.

²² Z. Jajčević i dr., *Sportska publicistika...*, str. 74.

²³ Franjo Bučar, *Sportovi i igre...*, br. 9, str. 318.

²⁴ A. Štulhofer, magistarski rad, str. 8.

SL. 6. PROJEKT ŠPORTSKOG PARKA HAŠK-A UZ BUKOVAČKU CESTU. AUTOR: ARHITEKT LJUDEVIT GAJ, 1940.G.

Izvor • *Source*
"HAŠK", Zagreb, I/1940, Br. 5

FG. 6. DESIGN OF THE HAŠK SPORTS PARK AT BUKOVAČKA ROAD; AUTHOR: ARCHITECT LJUDEVIT GAJ, 1940.

uređuje postojeće i izgrađuje nove športsko-rekreacijske sadržaje, od kojih je svakako najbitnije uređenje SRC-a *Jarun*. Malo je gradova koji samo 5 km od svog središta imaju tako velik, u prirodni okoliš uklopljen raznorodni i složen kompleks.

Program i idejno rješenje velikoga športsko-rekreacijskog centra Jarun izrađeni su još 1963. godine (projekt arhitekta Fedora Wenzlera)²⁵. Ta je čvrsta osnovna koncepcija poslužila kao okosnica izgradnji zaštitnog nasipa uz Savu te je uključena i u urbanističke planove grada. Veslačka je staza prioritetno rješavana, a po veličini i drugim fizičkim odrednicama odgovara potrebama najkvalitetnijih natjecanja.

Raznorodnost funkcija takvoga kompleksnog centra naglašena je različitim oblikovanjem vodenih površina, koje su uz zelenilo glavni oblikovni element.

Iako je u SRC-u Jarun nužno obaviti još mnogo radova o kojima ovisi njegova budućnost, i u smislu korištenja i u smislu održavanja, ipak je gotovo milijunski Zagreb riješio, barem privremeno, stoljeni problem kupališta.

Kronologija izgradnje športsko-rekreacijskih objekata

Sljedeći kronološki popis obrađuje događaje vezane za športsko-rekreacijsku arhitekturu Zagreba. Posebno su zanimljivi neizvedeni projekti, često vrlo napredni za svoje doba.

**Brojevi u zagradama označavaju broj izvora navedenih na kraju.*

1801. Prve inicijative grofa Antuna Pejačevića za uređenje **streljane i streljačkog doma** Gradanskoga streljačkog društva (osnovanoga 1786. g.) na vlastitom zemljištu na Tuškancu.

(35)

²⁵ Fedor Wenzler, *Rekreacioni i sportski centar Jarun u Zagrebu*, "Arhitektura", Zagreb, XXVII/1974, br. 151, str. 29-33. Fedor Wenzler i Mira Halambek-Wenzler, *Rekreacioni i sportski centar Jarun u Zagrebu*, "Arhitektura", Zagreb, XL/1987, br. 200-203, str. 86-91.

1808. Izgrađena otvorena **Zagrebačka građanska streljana na Tuškancu** kao najstarija sportska građevina u Zagrebu. Sačuvani nacrt s uzdužnim i poprečnim presjekom izradio je 1801. natporučnik Stauff von Beaulieux. Geodetska mjerenja obavio je major barun Mörringer. Streljana je bila široka 6,20 m, a duljina joj je od linije gađanja do cilja iznosila 105,60 m. Drvena nadstrešnica širine 5,60 m i visine 2,80 m natkrivala je vatrenu liniju. (28, 35)
1834. U dvorištu kuće u Ilici 8 (tada Dolnja Ilica 307) g. Lölkes je otvorio **javno kupalište "Diana"** (*Badehaus zur Diana*). Imalo je kupališni zdenac u koji je priječala voda iz dva vrela, a bilo je otvoreno od 5 sati ujutro do 21 sat. (17)
1834. Otvoreno je **javno kupalište "Mrzlice" na Ksaveru**, vlasnika Josipa Rempfela. Sagrađeno je od solidnoga drvenog materijala, a imalo je 14 udobnih soba za kupanje. Godine 1844. kupalište se preuređuje u lječilište s hladnom vodom, ali četiri godine kasnije, zbog pomanjkanja stalnih pacijenata i prilične udaljenosti od grada, njegova djelatnost prestaje, pa dalje radi samo u ljetnim mjesecima, više kao izletišta. Godine 1857. kupalište je potpuno izgorjelo i više nikad nije obnovljeno. (17)
1838. Izgrađena je **zgrada Gradske streljane na Tuškancu**. Osim športske namjene, zgrada je desetljećima bila središtem društvenoga i kulturnog života tadašnjeg Zagreba. (24)
- 1839/ Nadbiskup i kardinal Juraj Haulik (1788-1869), daje urediti **donje i gornje maksimirsko jezero**. Polovicom prošlog stoljeća na otoku u donjem jezeru uređeno je malo kupalište s nekoliko lijepih kabina. (12, 17, 21, 33)
1853. Na Prvome maksimirskom jezeru otvoreno **prvo klizalište u Zagrebu**. (21)
- Od 1857. postoje podaci da je Komanda zagrebačkoga vojnog garnizona prije početka ljetne sezone običavala na Savi odrediti **prostor za kupanje vojnika**. Godine 1863. bila je izgrađena drvena splav s plivaonicom, a 1876. vojničko je kupalište s plivaonicom bilo smješteno u Trnju, blizu civilnoga, u zatonu do kojega je prokopan kanal radi boljeg priječanja vode. Vojno je kupalište imalo 14 kabina postavljenih na obali i 4 kabine na samoj splavi. Izgorjelo je potkraj prošlog stoljeća. Poslije ga je vojna komanda nanovo izgrađila i smjestila na mjestu kasnijega gradskog kupališta, a bilo je vrlo lijepo uređeno. (17)
1859. Bečki trgovac dvorn Franjo Hutterer (1811-1887) uređuje **kupalište na splavi na Savi kod Trnja**. Zapravo, gradska mu je općina dala u zakup kupališno pravo, potrebno zemljište uz Savu, snosila troškove postavljanja kupališta i davala mu godišnju subvenciju i povremene dotacije. Zbog nestalnosti korita rijeke Save i niskih vodostaja kupalište je često mijenjalo lokaciju. U početku je bilo postavljeno na tzv. Trnjanskoj špiči. Godine 1876. u suradnji s vojnim vlastima, prokopan je kanal od riječnog korita do zatonu u kojemu je bilo kupalište. Sljedeće godine prokop je produžen do Struge, ali se zbog suše 1879. postavlja "na flosovih", na gradskom otoku na samoj Savi. Godine 1880. opet seli "niže željezničkog mosta počam od kamenometa pod tim mostom pak iztočno koliko zahtijeva dužina kupališta", dakle blizu Cvjetnog naselja. Tu je bilo do 1893. g. kad je postavljeno između željezničkoga i kolnog mosta, gdje je stajalo sve do rušenja u svibnju 1947. godine. U početku se kupalište nalazilo na drvenoj splavi dugoj 24 m, s osam većih i pet manjih kabina na njoj. Već su 1867. postavljeni tuševi (naslapi). Godine 1880. izgrađeno je prvih nekoliko kabina na obali, na novoj lokaciji kod Cvjetnog naselja, a 1886. na splavi je bilo 14 kabina za po četiri osobe te 50 manjih i jedna veća za 40 osoba na obali. Godine 1902. izgrađena je plitka košara veličine 30 x 6 m, pa se počelo razvijati i športsko plivanje. (17)
- (U izvorima 9. i 16. spominje se da je Huttererovo kupalište otvoreno još 1851. g.)
1859. Miroslav (Friedrich) Singer (1821-1876) otvorio **Zavod za vježbanje tijela u gimnastičkoj dvorani** (prvoj u Zagrebu) Kr. realne gimnazije na Griču, gdje podučava tjelovježbu i mačevanje, a jedanput u tjednu okuplja i srednjoškole. (5)
1862. Zapadno od Savskog mosta **planirana izgradnja prve plivačke škole**. (36)
1870. Trgovac Ladislav Beluš osnovao prvo **privatno klizalište za "otmijene krugove i građanstvo"** u dvorištu isusovačkog samostana na Jezuitskom trgu. (24)
1870. Vilim Lovrenčić i Andrija Meško podigli 4 m visoku **drvenu piranidu - vidikovac na Sljemenju**, kao prvi planinarski objekt u povijesti hrvatskog planinarstva. (20)
1872. Ladislav Beluš uređuje **klizalište na današnjem Trgu Mažuranića** ("na tratini kod Cvjetne ceste, uz staro sajmište uz Savsku cestu"). Godine 1874. tu je održana prva za-bavno-športska klizacka priredba, a 1876. upravljanje klizalištem preuzima novoutemeljeno I. hrvatsko sklizačko društvo. Klizalište ostaje na Sajmišnom trgu do zime 1880/1881. (7, 24)

1877. Na Sljemenu podignut novi **drveni vidikovac** visok 8 m prema planu inž. Milana Lenucija. (11, 20)
1878. Gradski magistrat ustupa drvenu lugačnicu na Sljemenu (Gradsku kuću), izgrađenu prema nacrtima inž. Milana Lenucija, Hrvatskome planinarskom društvu (osnovanome 1874. g.). Ta je **prva planinarska kuća** u Hrvatskoj imala na katu dvije spavaonice, zasebno za ženske i muške planinare. Godine 1912. dograđena je, ali je 1934. cijeli objekt do temelja izgorio. (7, 11, 24)
1880. Gradska općina daje prve **poticaje za gradnju javnoga savskog kupališta**. (17)
1882. Tajnik Hrvatskoga planinarskog društva L. Schlosser obilježio **prvu planinarsku markaciju na Medvednici**, a već je sljedeće godine izgrađen **planinarski put od Šestina do Kraljičina zdenca**. Do 1888. uređena je većina današnjih putova. (20)
1883. Izgrađen **društveni dom i gombaonica Hrvatskog sokola** na južnoj strani Sveučilišnog trga (Sajmišni trg 5) prema projektu gradskoga građevnog odbora, u kojemu je bio i inž. Milan Lenuci (1848-1924), i to za samo pet i pol mjeseci. Premda su ispočetka namjeravali graditi privremeni objekt sastavljen od dvije jednokatne kuće, jedne za Hrvatski sokol a druge za HPD Kolo, između kojih bi se smjestila prizemna dvorana, ipak se najvrijeme odustaje od toga privremenog rješenja i podiže čvrsta zgrada s gombaonicom četiri puta većom od one u Gilzbenom zavodu. Milan Lenuci je kao aktivni član Hrvatskog sokola bio dugogodišnji nadzornik zgrade, a radio je i "nacrtie za prve plesne redove, pozive i programe za mnogobrojne i vrlo popularne sokolske priredbe, naročito velike sokolske plesove i to kroz prva dva decenija opstanka društva" (osnovanoga 1874. g.). Godine 1885. na zgradu Hrvatskog sokola dograđuje se u istom stilu zgrada Hrvatskoga pjevačkog društva Kolo, prema nacrtima zagrebačkoga graditelja Janka Jambrišaka. (6, 28, 34)
1883. Prema projektu graditelja Janka Jambrišaka i inž. Milana Lenucija **dograđena dvorana na zgradu Gradske streljane na Tuškaneu**. To je prva javna zgrada s električnom rasvjetom u Zagrebu. Zidovi prostorija smještenih bočno od male dvorane su bili ukrašeni streljačkim metama na drvu i raznim trofejima. Iz sjeverne se dvorane izlazilo izravno na streljiste. (6, 28, 35)
1889. Na Sljemenu podignuta **željezna piramida** visine 12 m. Godine 1960. premještena je na Japetić u Samoborskom gorju. (11, 20)
1890. Uređen **prvi teniski teren u Samoboru**, na imanju grofa Montecuccolija. (20)
1890. Otvorena **Jašionica na starom sajmištu** (danas Martićeva ul.), kasnije zgrada Zagrebačkog zbora.
1890. Početak **trasiranja sljemenske ceste**, završene 1898.
1891. Izgrađeno **prvo biciklističko trkalište** duljine 333 m na današnjem Rooseveltovu trgu. Srušeno je 1895. radi izgradnje gimnazijske zgrade. (20, 24, 34)
1893. U dvorištu kuće g. Marka Bahovca u Samoboru dr. Franjo Bučar (1866-1946), pionir i promicatelj zagrebačkog športa, uređuje **drugo tenisko igralište** "natučeno samoborskim pijeskom, a nabavljena je bila mreža, 4 reketa i tucet lopti". (20, 24, 27, 32)
1894. Izgrađen **velodrom na Koturaškoj cesti** sa stazom duljine 500 m. (11, 20)
1896. Prilikom izgradnje zgrade srednjih škola na Rooseveltovu trgu (projektanti arhitekti Ludwig i Hülsner) uređuje se **srednjoškolsko igralište** pod nadzorom Franje Bučara. Prema planu arhitekta Kune Waidmanna, koji je vodio izvedbene radove za školu, izgrađena je gimnastička dvorana u obliku grčkog hrama sa svečanom aulom, uređen je perivoj i srednjoškolsko igralište, koje je odmah dobilo ime Elipsa. (18, 34)
1896. Iza Sokolane na **Trgu Mažuranića uređeno tenisko igralište** pravilnih dimenzija. (24, 34)
1897. Izgrađen **treći zagrebački velodrom** na mjestu današnjega atletskog stadiona u Maksimiru. "Sokolovo trkalište" imalo je natkrivenu stazu duljine 333 m, širine 6 m, drvenu podlogu, a zavoji su bili uzdignuti 3 m. (20, 33)
1900. Izgrađena **planinarska kuća Susedgrad**.
1903. Podignut prvi **društveni paviljon sa svlačionicama i tušem uz klizalište** u Mihanovićevoj ulici. Sljedeće je godine premješten na Marulićev trg, a 1905. ponovno je vraćen u Mihanovićevu ulicu. (34)

1903. **Osnovan Prvi nogometni i športski klub (PNIŠK) i Hrvatski akademski športski klub (HAŠK).** Igrači obaju klubova ispočetka treniraju na starom gradskom sajmištu, istočno od Draškovićeve ulice, da bi sljedeće godine HAŠK-ovci prešli na Zapadni perivoj (Marulićev trg), a 1905. na srednjoškolsko igralište. (1, 20, 34)
1904. Uređeno **tenisko igralište u Mihanovićevoj ulici.** (24, 34)
1905. Izgrađeno **kupalište za školsku djecu** u podrumskim prostorijama pučke škole na Lašćini. Uređena je svlačionica veličine 6,35x4,30 m sa 60 kabina, kupaonica 6,35x5,60 m, s bazenom od 4,20 x 2,30 m i tuševina uokolo, zatim prostorija s uređajima i praonica rublja. Tako je školskoj mladeži omogućeno kupanje dva puta u tjednu pod nadzorom učitelja. Godine 1910. gradsko zastupstvo donosi odluku da se i u nekim drugim gradskim pučkim školama koje imaju raspoložive prostorije i uveden vodovod urede kupališta, ponajprije u Samostanskoj (Varšavskoj ul.), Draškovićevoj i Krajiškoj ulici, kod Sv. Duha, na Kaptolu i Pantovčaku. Međutim, kako djeci iz najsiromašnijih obitelji u njihovim periferijskim školama nije omogućeno kupanje, roditeljsko vijeće od gradske općine 1930. zahtijeva da se uredi dječje kupalište na Tuškancu. (17)
1906. Izgrađeno **gradsko pučko kupalište na Josipovačkoj cesti** (danas Nazorova ul.) prema projektu gradskoga građevnog ureda. To je malo kupalište namijenjeno siromašnijem pučanstvu isprva imalo 11 kada i 9 tuševa, od toga 4 kade i 8 tuševa u muškom odjeljenju, a 1925. godine, nakon nadogradnje, je muško odjeljenje prošireno na 13 kada i 13 tuševa. Od 1909. školska su se djeca mogla besplatno koristiti uslugama kupališta. (17)
1906. PNIŠK uređuje svoj **prvi nogometni teren u blizini Miramarske ceste**, kojim su se, međutim, koristili za samo jednu utakmicu jer su ga nakon pola godine morali napustiti. Već sljedeće godine preuređuju zapušteno trkalište Prvoga hrvatskog biciklističkog društva na Koturaškoj cesti u nogometno igralište oko kojega je bila i prva atletska staza u Zagrebu duga 500 m. (20, 24)
1907. Gradski građevni ured izradio je **projekt za bazensko kupalište u savskom rukavcu blizu Cvjetne ceste**, nasuprot igralištu ŠK Tipografija. (8)
1910. Uz zgradu Streljane na **Tuškancu uređeno koturaljkalište** od brušenog betona. (28)
1910. Gradsko zastupstvo odobrava dotaciju za predradnje oko gradnje **novoga savskog kupališta** prema projektu Benka Deutscha u savskom rukavcu između Savske c. i potoka Črnomerca, iza mjesta gdje je do tada bilo vojničko kupalište (kupalište nikad nije izgrađeno). (17)
1910. Osnovan **Hrvatski športski klub "Zagreb"**. Godine 1912. njegov se naziv dopunjava stалеškom oznakom "tipografski". Teren im je bio istočno od Savske ceste, uz Cvjetnu cestu. (20)
1911. Osnovan **Hrvatski građanski šport klub ("Građanski")**. Trenirali su na igralištu u Tuškancu, u blizini gradskoga vodovodnog spremišta, a poslije na vlastitom igralištu uz Koturašku c. Njihovo je igralište bilo veličine 100x60 m, s kružnim trkalištem uokolo dugim 400 m i ograđenim drvenom ogradom. Početkom tridesetih godina prema nacrtima inž. Gjura Kastla sagrađena je drvena zapadna tribina koja je natkrivala 1 618 sjedećih mjesta, a ispod nje su bile svlačionice sa sanitarijama. Igralište je napušteno početkom pedesetih godina. (28)
1912. Osnovan **Hrvatski športski klub "Šparta"**. Igrali su na gradskom sajmištu (istočno od Draškovićeve ul.), a nakon 1931. na igralištu uz Gradsku električnu centralu. (20)
1912. **HAŠK na Sveticama uređuje nadbiskupsko zemljište** što su ga dobili u zakup u športski park s nogometnim igralištem, atletskom stazom od šljake (375 m) i 5 teniskih terena. Osnovu za uređenje igrališta načinio je dr. Branko Domac, a nacрте za drvene tribine za 6 000 gledatelja graditelj Emil Erfort. (1, 27, 32, 33)
1918. **Hrvatski športski klub "Concordia" uređuje vlastito nogometno igralište** na Tratinskoj cesti (danas igralište NK "Zagreb"). (20)
1919. **HAŠK zakupljuje 10 jutara zemljišta** na zapadnom dijelu maksimirskog parka, uz Bukovačku cestu. Odmah je izrađena i osnova za uređenje novog igrališta s velikom tribinom za 2 500 gledatelja, uzornim kupaonicama i garderobama, uređskim prostorijama i dvoranom za zimski trening. Međutim, zbog nedostatka sredstava 1920. godine dograđuju se tribine na igralištu na Sveticama i uređuje se još nekoliko teniskih terena. Godine 1923. član kluba graditelj Ivan Babić izrađuje nacрте za novo igralište uz Bukovačku cestu, koje bi, da je izgrađeno moglo primiti do 30 000 posjetitelja. U središtu športskog

- parku je nogometno igralište 80x120 m, potpuno drenirano i zasijano engleskom travom. Uokolo njega je 8 m široka staza za laku atletiku, okružena također s 10 m širokim trkalištem za biciklističke i motociklističke utrke, duljine točno pola kilometra, s potrebnim kosinama na zavojima. Na istočnoj strani stadiona je 50-metarski bazen za plivanje, a na zapadnoj jednokatna 100 metara dugačka tribina s 2 500 sjedala. U unutrašnjosti tribine u prizemlju je predviđena 25 m dugačka gombaonica i garderobe, a na katu klupske prostorije i sobe za gostujuće momčadi. Oko cijelog igrališta zamišljeni su stepenasti 10 m široki nasipi za sjedeća i stajuća mjesta. Na južnoj strani stadiona bilo bi izgrađeno 12 teniskih igrališta, četiri za natjecanja, okružena nadvišenim terenom za gledatelje, i osam za trening. Ta trening-igrališta zimi bi preplavila voda pa bi služila kao klizališta. Istočno od stadiona je manje igralište 65x100 metara, predviđeno za hazenu i trening nogometaša. Gradnju su planirali započeti već u proljeće 1924. godine (ali se to nije dogodilo). (1,27,32,33)
1921. Gradska općina gradi **javno kupalište** na mjestu napuštenoga vojnog kupališta, **ispod Cvjetne ceste**. Imalo je 300 kabina i dvije košare za plivanje od 600 m². Godine 1925. visoka riječna voda odnijela je splavi i cijelu prednju frontu kabina, a kupalište više nikad nije obnovljeno. (17)
1921. Obnovljeno **Zagrebačko kasačko društvo** (od 1914. do 1918. djeluju u sklopu Bečkoga kasačkog kluba). Do 1928. treniraju i priređuju kasačke utrke na vlastitom trkalištu na Črnomercu, a zatima na Miramarskoj cesti. (20)
1921. Bečki projektni biro napravio **projekt za veliko javno kupalište s bazenskom dvoranom, kinom i restoranom** (nije označena lokacija). (36)
1924. Hrvatski veslački klub traži dozvolu za **preuređenje prirodnog bazena** veličine 3 200 m² na lijevoj obali Save između Gospodarićkina i staroga gradskog kupališta koji bi se upotrebljavao u športske svrhe, a mogli bi se njime koristiti i građani. Planirali su nasuti uži dio bazena u duljini 20 metara postupno od dubine 1,3 m do razine najniže vode, čime se pri najvišoj vodi dobio prostor za neplivače veličine 400 m², a drugi bi se kraj bazena, u dužini također 20 metara, postupno spuštao od razine najniže vode do 1,3 m, čime bi se pri niskom vodostaju dobilo 800 m² za neplivače. Središnji bi dio ostao dubok i tako služio plivačima i za održavanje utakmica. (36)
1924. Ivan Vlašić otvorio je **drveno kupalište** s 40 kabina i sezonskom gostionicom, ali bez splavi, **u Podsusedu**, zapadno od kolnog mosta, na lijevoj obali rijeke Save, ispod same željezničke pruge za Sloveniju. Kupalište je sve do 1945. bilo dobro posjećeno od izletnika koji bi ondje boravili cijeli dan. (17)
1925. Izvedena **sokolska mogila u Maksimiru**, prema projektu arhitekta Aleksandra Freudenreicha. Skulpturu sokola, visoku oko 2,5 m, modelirao je kipar Ivo Kerdić, ali ona nije nikad postavljena na vrh mogile jer je sljedeće godine zabranjen rad Hrvatskog sokola. (12, 29, 33)
1925. Arhitekt Aleksandar Freudenreich izradio **projekt sokolskog sletišta u Maksimiru**. (29)
1926. Obitelj Čumbrek iz Gredica izgradila uz lijevi savski obrambeni nasip, zapadno od nekadašnje trnjanske prijevozne skele, **kupalište** s oko 30 kabina na obali i malom plivačkom splavi s bazenom 4x2 m na njoj. (17)
1926. Gradska općina otkupila od Zemljišne zajednice sela Horvati teren uz savski obrambeni nasip u dužini 400 m i približne širine 55 metara te ga namijenila izgradnji **novoga javnog gradskog kupališta**. (17)
1928. Izgrađeno **pučko kupalište na Medašnom trgu** (danas Kvaternikov trg). Imalo je 10 kada i 15 tuševa. (17)
1928. Izgrađeno **javno kupalište "Terapija"** u suterenu Središnjeg ureda za osiguranje radnika u Mihanovićevoj 3, prema projektu arhitekta Rudolfa Lubynskog. Bilo je podijeljeno na dva dijela: na kupalište za zdrave posjetitelje (parno, tušno, kadno i sunčano) te na fizikalno-balneološku terapiju za bolesnike. Od 1959. služi samo za terapijske svrhe. Prostorija s elipsoidnim bazenom osvijetljena je odozgo. To je prvi zatvoreni bazen u nas. (17)
1928. Sagrađen **Dom gradskih činovnika na Medvednici** (danas Željezničar). (22)
1928. Izgrađeno **gradsko savsko kupalište** s oko 900 kabina i 500 ormarića te tri plivačke košare na splavi, prema projektu gradskoga građevnog ureda. (17)
1928. Arhitekti Franjo Bahovec i Antun Ulrich izradili **projekt Gradskog kupališta na Savi**. To je, zapravo, kompleks sa zatvorenim i otvorenim bazenima, velikim brojem kabina za presvlačenje i sobama za poslugu. Objekt ima podrum, prizemlje i tri kata, a manji dio ima i četvrti. Predvidjeli su i produženje tramvajske pruge od Savske ceste do kupališta. (27, 32)

1928. Uređuju se prvi **teniski tereni na najjužnijem dijelu visoravni Šalata**, na prijedlog dr. Drage Čopa i Teniskog kluba pomoćnih liječnika. (27, 32)
1930. Na **natječaju za Sokolski dom na križanju Savske ceste i Ulice Kršnjavoga**, na zemljištu sokolske župe, arhitekt Stjepan Planić dobiva prvu nagradu. U središtu parcele predviđen je stadion eliptičnog oblika uokolo kojega su gimnastičke dvorane, zimsko i ljetno kupalište, svečane dvorane, knjižnica, restorani, lokali, internat i drugo, a po obodu, uz prometne ulice, zemljište bi se isparceliralo i njegovom bi se prodajom namaknuo dio novaca za izgradnju tako opsežnih sportskih sadržaja. Međutim, zbog nedostatka sredstava organiziran je uži natječaj da bi se dobio još veći broj parcela za prodaju. Novim projektom Stjepan Planić predviđa mirnu ulicu, bez prometa, koja povezuje Savsku s Ulicom Kršnjavoga s jugozapadne strane zemljišta. S obje strane bile bi trokatne zgrade za prodaju. U središtu parcele izgradio bi se manji stadion izoliran od uličnog prometa nizom malih lokala koji bi ujedno služili kao terasa za gledatelje za vrijeme priredaba. Oko stadiona bile bi smještene gimnastičke dvorane, kupalište i društvene prostorije. (34)
1930. Arhitekt Antun Ulrich izradio **projekt kupališta za Franju i Rudolfa Gospodarića** na dva kata u dva krila s 330 kabina, dvije garderobe i 20 prostorija za sportske klubove. (17)
1931. Izgrađen **Veslački dom "Uskok"** prema projektu arhitekta Antuna Ulricha. Cijela je zgrada izvedena od drva i stakla. Skladnošću volumena i čistoćom funkcije bila je među prvima u Zagrebu koja je promicala arhitektonske odlike moderne. Prizemlje s drvenim stupovima ljeti je pružalo potreban hlad i bilo najjednostavnija zaštita od čestih poplava. Terasa, jedini prostor za rad i boravak, bila je masom hangara i dvokatnim tornjem zaštićena od sjeveroistočnjaka koji tu često puše. Nažalost, kasnijim neodgovarajućim pregradnjama Veslački je dom izgubio prvobitnu ljepotu i sklad. (28)
1931. Na sjevernom kraju negdašnjega otvorenog strelišta na Tuškancu izgrađena **zgrada Športskog društva "Shell"** (danas je na tome mjestu društveni dom "Cibone"). (28)
1932. Izgrađeno **sokolsko stetište na Svecicama** prema projektu arhitekta A. Dryaka. Vježbalište je bilo veličine 180,8x117,5 metara, gledalište je moglo primiti oko 53 000 gledatelja, a u svlačionicama je bilo mjesta za 12 500 vježbača. Za razliku od ostalih stetišta, imalo je atletska stazu duljine 400 m, s atletskim skalalištima i bacalištima pa su se na njemu održavale i druge sportske priredbe. Zapaljeno je 1941. (20, 33)
1932. Arhitekti Franjo Bahovec i Antun Ulrich izrađuju **projekt velikoga športskog parka HAŠK-a uz Bukovačku cestu u Maksimiru**. Prema njihovom projektu sagradio bi se stadion za nogomet s tribinama, *central-court* s natkrivenim tribinama, mnoštvo teniskih igrališta i klupska zgrada teniskog kluba, otvoreno kupalište s tribinama i klupskom zgradom te velikim i manjim bazenom, uz brojne terene za druge sportove. (27, 32, 33)
1933. Izgrađena gimnastička dvorana državne učiteljske škole odnosno **Sokolski dom u Kačićevoj 23** prema projektu arhitekta Egona Steinmanna. U sredini smještena gimnastička dvorana imala je dimenzije 27x13,64 metara, a bila je visoka 8,30 m. Uokolo su bile muške i ženske garderobe, i to posebno za školsku odnosno sokolsku mladež, svaka sa svojim odvojenim ulazom, te društvene sokolske sobe s ulazom za svečane priredbe na strani Kačićeve ulice. Istočni dio gimnastičke dvorane s kolonadom predviđen je kao slobodno otvoren prema vanjskom vježbalištu i igralištima, ali je i s te strane naknadno dograđen prizemni dio prema projektu arhitekta Slavka Delfina. (3, 34)
1934. Izgrađena **mala skijaška skakaonica na Sljemenu**. (22)
- 1934/1935. Sagrađen **Đački dom na Malom Sljemenu** prema projektu arhitekta Stjepana Planića (danas Dom Crvenog križa). Adaptiran je 1987. po nacrtima arhitekta A. Mutnjakovića. (25)
1935. Ponovno **uređeno srednjoškolsko igralište** prema nacrtima arhitekta L. Senderdija. Nogometno igralište dimenzija 62x104 m, s površinom od tučenca postavljeno je u smjeru sjever-jug i ima posebne ulaze za muškarce i žene, i to iz Klaićeve i Ulice Kršnjavoga. Oko njega je atletska staza duljine 333,3 m i od šljake, širine 6,26 m, sa zapadnom i istočnom ravnom stazom duljine 125 m te širine 7, 5 metara, uz dva prostora za skokove u dalj i četiri za vis. Istočno igralište je veličine 40x80 m, sjeverno uz Sokolski dom 45x45 m, a južno 35x45 metara. Po duljim stranama igrališta prostirale su se dvije stajade tribine na zapadnoj strani i dvije rampe na strani Realne gimnazije. Oko Sokolane i igrališta postavljena je betonska ograda. (4, 28, 34)
1936. Sagrađen **planinarski dom "Runolist"** na Sljemenu prema projektu arhitekta Vladimira Šterka. (27)
1936. Izgrađen **Tomislavov dom na Sljemenu** prema projektu arhitekta Stjepana Planića.

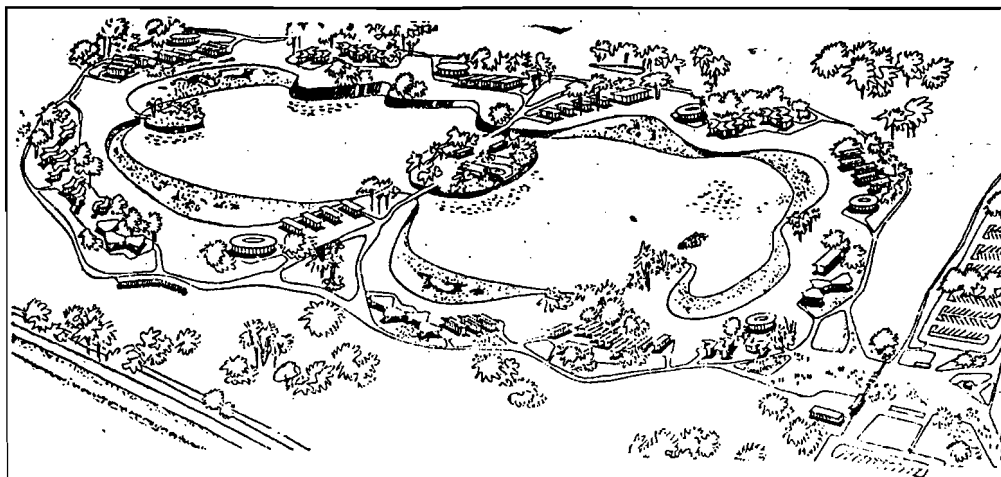
- Zgrada je karakterističnog Y tlocrta, s prizemljem i prvim katom od zelenkastoga sljemenskog škriļevca te drugim katom od drva. Godine 1964. dom je izgorio, a 1987. prema projektu arhitekta Branimira Žnidarca, pretvoren je u hotel. (25, 27)
1936. Gradska općina adaptirala neke prostorije u svojoj zgradi u **Creskoj ulici 5** (Selska c. 112 d) i tako osposobila još jedno **kupalište** sa samo tri kade i kapacitetom od približno 60 kupanja dnevno. (17)
1936. Podignut **drveni stadion na jugoistočnom dijelu platoa Šalate** prema projektu arhitekta Franje Bahovca. Tribine za oko 5 000 posjetitelja izvedene su kao klasična drvena konstrukcija, borilište veličine 40x35 metara. Godine 1939. stadion je proširen za dodatnih 3 000 mjesta. (27, 32)
1937. Sagrađen **planinarski dom na Glavici**, prema projektu graditelja Emila Erforta. (27)
1937. Gradski građevni ured izradio **projekt velikoga bazenskog kupališta** u blizini Gradske električne centrale i vodovoda, na prostoru omeđenome Zagorskom, Vodovodnom i Daničićevom sa sjevera, Trakošćanskom s istoka, Selskom sa zapada i prugom samoborske željeznice s juga. Predviđala se gradnja nenatkrivenog kupališta s tri bazena, od kojih bi najveći bio dimenzija 50x33,3 m i prosječne dubine 1,5 m, ukupnog volumena oko 2 500 m³ a najmanji, dječji, 24x15 m, dubine 0,70 m i volumena oko 250 m³. Uz športski su bazen predviđene tribine s garderobama ispod njih. (17)
1939. Sagrađen **dom Planinarskog društva Poštanske štedionice na Medvednici**. Godine 1960. dograđen je i preuzima ga Zagrebački klinički bolnički centar kao svoj Očni sanatorij. (22)
1939. Sagrađen **mali bazen na Šalati** kao prvi takav bazen u Zagrebu, ali namijenjen samo članovima ATK "Zagreb". Bazen je imao dimenzije 20x8 metara i dubinu 1,1 do 1,8 m. Projektant je bio arhitekt Franjo Bahovec. (27, 32)
1939. Gradsko poglavarstvo izradilo je **osnovu za moderno bazensko kupalište** na terenu iza Gradskog kupališta, između Horvaćanske ceste, potoka Črnomerca, Save i Savske ceste. Projektom je bila predviđena gradnja dvaju bazena 100x50 metara s 9 000 i 6 000 m³ vode, odignutih metar iznad terena, na armiranobetonskim stupovima, radi visoke podzemne vode. Usto se planirala gradnja moderne kupališne zgrade s napravama za grijanje i filtriranje vode te odvodni i dovodni kanali. (8)
1940. Sagrađena **klupska kuća ATK "Zagreb" uz mali bazen na Šalati**, prema projektu arhitekta Franje Bahovca. To je jednostavna jednokatnica ravnog krova, glavnim pročeljem okrenuta na zapad, s trijemom u prizemlju i terasom duž zapadne i sjeverne fronte na katu. (27, 32)
1940. Uz savski nasip izgrađen **plivački bazen športskog kluba "Marathon"** prema projektu graditelja Branka Vlaha i uz konzultacije inž. Stanka Bloudeka iz Ljubljane. Dimenzije bazena bile su 50x20 m, dubina 1,25-2,5 metara, uokolo s kamenim tribinama za oko 1 000 ljudi. (17, 36)
1940. Arhitekti Drago Ibler i Ljudevit Gaj, graditelj Ivo Babić i inž. Veljko Jamnicky izradili **idejne skice za izgradnju športskog parka HAŠK-a uz Bukovačku cestu**. Arhitekt Lj. Gaj u nj smješta reprezentativne sadržaje, stadion za nogomet, laku atletiku i druge priredbe te *centre-court* odnosno stadion za hokej zimi uz Bukovačku cestu, a plivalište, osam teniskih terena i trening-igralište za nogomet, hokej na travi, laku atletiku i dr. smješta sjevernije. Graditelj I. Babić 10 teniskih igrališta i *centre-court* s armiranobetonskim tribinama za 5 000 gledatelja te plivački bazen smješta na najjužnijem dijelu parcele. U sjeverozapadnom kutu maksimirskeg perivoja predviđa izgradnju nogometnoga i atletskog stadiona s gledalištem za 20 000 ljudi, igralištem 70x110 metara i šestorostaznom atletskom stazom duljine 400 m. Istočnije od stadiona je igralište za rukomet i vježbalište za nogomet te stadion za ritmičku gimnastiku s amfiteatralnim gledalištem za 1 500 ljudi, koji bi mogao služiti i za kazališne priredbe. (10, 33)
1941. Na arhitektonskom natječaju za izgradnju **zimskog plivališta "Srebreno" s hotelom za športaše u Preradovićevoj ulici** nagrade dobijaju radovi arhitekata K. Jurišića, Lj. Gaja, A. Albinija i D. Galića. Drago Galić svojim projektom predviđa mobilni ostakljeni krov iznad cijelog bazenskog prostora. Pokretne tribine za posjetitelje smještene su s obje strane olimpijskog bazena i omogućuju brzo pretvaranje športskog borilišta u bazen za rekreaciju s dovoljno velikim prostorom uokolo. Zbivanja u bazenu vizualno su dostupna s ulice jer je cijelo pročelje ostakljeno visećom opnom. Nosiva konstrukcija bila bi čelična. (26)
1941. Sagrađen **Dom izviđača na Medvednici**. (22)
1947. Izgrađena **streljana za malokalibarsko oružje na Oboju** kraj Maksimira.
1947. Izgrađen **veliki bazen na Šalati** prema projektu arhitekta Franje Bahovca. Bazen je

olimpijskih dimenzija, 50x22 m, s osam plivačkih staza. Dubina mu je na sjevernom dijelu 1,3 m, a na južnome 4,5 metra. Prve ljetne sezone skakači u vodu trenirali su na provizornoj drvenoj skakaonici, ali se već sljedeće godine podiže prava olimpijska skakaonica s dvije daske na 3 m i zaletišta na 5 i 10 metara visine, vrlo skladne armiranobetonske konstrukcije. Godine 1948. na zemljanom nasipu sa sjeverne, zapadne i južne strane bazena izgrađene su betonske neprekinute tribine kapaciteta 4 000 posjetitelja. Duž istočnog ruba plivališta Bohovec je zamislio trijem s terasom, na čijem bi sjevernom kraju bila klupska zgrada sa svlačionicama. Deset godina kasnije na tom je mjestu izvedena strojarnica bazena s uređajima za pročišćavanje, kloriranje i filtriranje vode. Kupalište je 1975. g. zatvoreno zbog zapuštenosti, ali je u povodu Univerzijade '87 potpuno preuređeno.

(27, 32)

1949. Izgrađeno **športsko strelište u Dotrščini**.
1950. Izgrađen **hipodrom na Kajzerici**. Staju za 40 konja projektirao je arhitekt Franjo Bahovec. Hipodrom ima četiri staze: dvije travnate, dužine 1 600 i 2 400 m, za galopске trke, jednu travnatu, dugu 2 000 m, za trening galopera i kasačku, pod šijakom, dužine 1 000 metara, zatim parkur, tj. teren za natjecanja u preskakanju prepreka i uz njega čeličnu tribinu s drvenim klupama za publiku. (20, 27)
- 1950/1953. Arhitekt Zvonimir Požgaj izradio **projekt novoga savskog kupališta u Trnju**, kod skele. Zamišljen je kao veliki park sa zelenilom otpornim na povremene poplave, a protezao bi se od savskog nasipa do riječnog korita, u dužini oko 200 metara. Kabine - obiteljske, pojedinačne ili skupne, obojene šarenim bojama, bile bi drvene, montažne, tako da bi se zimi i za vrijeme jesenskih i proljetnih poplava demontirale i prenijele u spremište iza nasipa, a samo bi temelji bili izbetonirani u zemlji. Bilo je predviđeno čišćenje od mulja i uređivanje obale jednoga savskog rukavca tako da bi se dobio bazen dimenzija 100x40 metara, dubine 0,5-1,5m do 3/4 duljine, a ostala bi četvrtina bila duboka 2 - 3,5 m i imala skakaonicu. (13,31)
1954. Izgrađen **planinarski dom Grafičar na Medvednici**. (22)
1954. Sagrađena **skijaška jednosjedna žičara na Sljemenu** prema projektu arhitekta Franje Bahovca. Gornja pogonska stanica, od škrljeveca i s velikim ostakljenim otvorima, gotovo se stopila s terenom uvukavši se u padinu podno samog vrha, a krov joj je ujedno bio i vidikovac s kojega se za vedrih dana vidio i Triglav. Visinska razlika žičare iznosila je 300 m, dužina oko 700 metara, kapacitet 2 x 320 osoba/sat, a brzina 2 m/s. (27, 32)
1954. Izgrađen **atletski stadion "Dinama" u Maksimiru**, na mjestu dotadašnjega drvenog HAŠK-ova i prema projektu arhitekata Vladimira Turine i Franje Neidhardta te stadićara Eugena Erlicha iz 1946. g. Nogometno igralište imalo je dimenzije 105x70 m, uz 400-metarsku atletsku stazu s eliptičnim krivinama zavoja. Prema projektu, gledalište je bilo potkovastog oblika, otvoreno prema maksimirskom perivoju, kapaciteta 35 000 gledatelja, od čega 18 000 stajaćih mjesta. Istočno gledalište i trećina zapadnoga izgrađeni su na nasipu, a gornji dio zapadne tribine nosi originalna armiranobetonska okvirna konstrukcija na pilotima. Godine 1952. podignuta je i sjeverna tribina, čime stadion gubi vezu s maksimirskom šumom, ali se broj gledališnih mjesta povećava na 48 000. Dogradnjom istočne tribine, koja ujedno natkriva zapadnu tribinu pomoćnog igrališta, ponovno se gledalište proširuje na 60 000 mjesta. Godine 1987, u povodu Univerzijade, cijelo je zapadno gledalište natkriveno čeličnom nadstrešnicom. Prvobitni Turinin projekt stadiona je, uklapanjem u krajolik, otvaranjem izvanredne vizure na maksimirski perivoj i Medvednicu i, posebno, visokom razinom oblikovanja detalja (konstrukcija zapadne tribine) i cjeline, iznimno djelo športske arhitekture svog vremena. (28, 33)
1957. Podignute južna i istočna armiranobetonska **tribina uz glavni teniski stadion na Šalati** prema projektu Franje Bahovca, a u povodu II. gimnaestrade. Nosiva konstrukcija tribina su armiranobetonski okviri, međusobno razmaknuti oko 7 metara, i prednapregnute ploče kao sjedala. Na južnoj tribini ima 1 270, a na istočnoj 1 390 sjedećih mjesta, a postojeća zapadna i sjeverna tribina na nasipu mogle su primiti još oko 2 500 posjetitelja. Borilište je bilo veličine 40x40 m, pa su se uz tenis mogla održavati i natjecanja u mnogim drugim športovima (malom rukometu, košarki, odbojci, boksu, hrvanju). Bahovec je predvidio i montažne tribine za 500 gledatelja ispred istočne tribine, koja je, kao i južna i sjeverna, podignuta 2,2 m od samog borilišta. Južna i istočna tribina vidljive su iz grada, ali svojim skladnim ovalnim oblikom i prozračnošću konstrukcije ne djeluju teško ni nametljivo već samo označuju krajnji jugoistočni rub visoravni Šalate te obavještavaju prolaznike

- o specifičnim sadržajima i događajima unutar njih. (27, 32)
- 1957./
1959. Arhitekt Zvonimir Požgaj radi **projekt za uređenje kupališta Jezero u savskom rukavcu zvanom Bundeck**, na desnoj obali rijeke. Na terenu dugom oko 900 m i širokom oko 400 metara predviđeno je veliko jezero za kupače i manje, namijenjeno isključivo veslačima. Veliko jezero, 500x200m, duboko oko 5 metara, podijeljeno je otokom sa ugostiteljskim sadržajima na dva dijela. Duž cijele obale predviđeni su nizovi kabina za presvlačenje za oko 15 000 osoba. Jezero je djelomično nastalo vadenjem šljunka, ali kupalište nije nikad završeno prema projektu. (14, 15, 16, 27, 31)
1958. Izgrađeno **Zimsko plivalište "Mladost" na Trgu športova** kao prvi zatvoreni športsko-rekreacijski plivački objekt u nas. Na arhitektonskom natječaju 1952. g. arhitekti Franjo Bahovec, Vladimir Antolić i Božidar Tušek dobivaju prvu nagradu za svoj projekt, na temelju kojega Franjo Bahovec izrađuje izvedbeni projekt. Školjka bazena je dimenzija 25x16 m, dubine 1,8 do 3,8 metara, sa šest natjecateljskih staza. Jednostavno i prepoznatljivo vanjsko oblikovanje zgrade odraz je logičnoga i izrazito funkcionalnog rješenja unutrašnjosti. Nosiva konstrukcija cijele zgrade napravljena je od armiranog betona, osim krova bazenske dvorane. Čelični rešetkasti krovni nosači polunjera zakrivljenosti 25 metara imaju raspon od 30 metara, do tada najveći izvedeni raspon za takvu montažnu konstrukciju. (27, 32)
1960. Izgrađen **Dom strijelaca Streljačke družine "Slavko Štrbulek" u Kustošiji**.
1961. **Ledena pista** 60x30 m umetnuta između postojećih armiranobetonskih tribina stadiona **na Šalati**. Prenamjenom i preuređenjem glavnoga teniskog igrališta Zagreb je dobio svoje prvo umjetno klizalište. Proširenje igrališta zahtijevalo je pomicanje zapadne tribine, za koju je arhitekt F. Bahovec 1962. izradio novi projekt. Projekt ledene piste i uređaja za hlađenje napravio je, prema arhitektonskom projektu F. Bahovca, Projektni biro Športne zveze Slovenije iz Ljubljane. (27, 32)
1963. Sagrađena **žičara Sljeme**. Donju i gornju stanicu projektirao je arhitekt Franjo Bahovec. Međusobna udaljenost stanica je 4 200 m, a visinska razlika 669 metara. (27, 32)
1964. Sagrađen **Dom športova** (idejni projekt: arhitekt Vladimir Turina, suradnici: arhitekti Boris Magaš i Mladen Vodička). (19)
1965. Uređena **pista za koturaljkanje na Šalati**. (27)
1965. Izgrađen **športski park s otvorenim kupalištem na Sveticama** prema projektu arhitekta Franje Bahovca. Travnato nogometno igralište okruženo je osmerostaznom 400-metarskom atletskom stazom, a s njegove zapadne strane je betonska tribina s tri reda sjedala. Niz teniskih igrališta prostire se uz Maksimirsku cestu i uz Svetice, a na jugozapadnom dijelu parka je *centre-court*, ukopan u teren sa zemljanim kosinama predviđenima za tribine, i to sa sve četiri strane. Uz Budakovu cestu na jugu uređena su igrališta za košarku, odbojku i rukomet te zid za tenis. Projektom je predviđena i zatvorena športska dvorana, ali nije izvedena. Kupalište je odvojeno od ostalog dijela športskog parka i zauzima njegov istočni dio. Bazenski prostor zauzima oko 7 200 m², a vodena površina iznosi 1 800 m². Olimpijski bazen je dimenzija 50 x 25 m, dubine 1,80 do 3,60 m, s deset plivačkih staza. Tribine koje je Bahovec smjestio zapadno od njega nisu izvedene. Bazen za neplivače velik je 25x16 m, dubok 0,80 do 1,40 m, a praćakalište za djecu nepravilnog je oblika, površine oko 150 m², dubine 30 do 60 cm. Svlačionice su izvedene kao jednostavno organizirana otvorena, prizemna montažna zgrada, vrlo izduženoga pravokutnog tloerta. (27, 32)
1966. Na najsjevernijoj terasi visoravni **Šalate izgrađen glavni teniski teren** prema projektu arhitekta Franje Bahovca. Čelične tribine za oko 3 000 gledatelja podignute su 1971. g. Istočna i zapadna tribina idu do samog igrališta, a pristupni hodnik sjeverne tribine, a time i njezin prvi red, podignuti su za dva metra. Južna je tribina bila provizorna, s prvim redom 1,30 m iznad terena, i to sve do 1978, kad je cijeli *centre-court* obnovljen. U povodu Univerzijade '87. gradi se nova južna tribina i uređuju ostale. (27, 32)
1970. Izgrađena **skijaška vučnica** dužine 450 m uz novopokrčeni Zeleni spust, na mjestu nekadašnje skakaonice na Sljemenu. (22)
1974. Uređena **trim-staza u maksimirskoj šumi**, prema projektu Krešimira Ivaniša. Vodi oko petog jezera u dužini od 1850 m, sa 16 stanica za razgibavanje. (27)
1975. Izgrađena **vučnica na Bijelom spustu na Sljemenu**. (22)

SL. 7. PROJEKT UREĐENJA JEZERA BUNDEK. AUTORI: ARH. Z. POŽGAJ I V. IVANOVIĆ, 1958 G.

Izvor • Source
"Večernji list", Zagreb, 14. 06. 1958.

FG. 7. LAKE BUNDEK, GROUND PLAN DESIGN (ARCH. Z. POŽGAJ, V. IVANOVIĆ, 1958)

Literatura • Bibliography

1. *Dvadeset godina rada Hrvatskog akademskog sportskog kluba 1903. -1923*, Zagreb, 1923.
2. *Sokolski slet 1874 - Zagreb - 1934* (uredio H. Macanović), Zagreb, 1934.
3. Egon Steinmann, *Novogradnja gimnastičke dvorane i Sokolane*, "Tehnički list", Zagreb, XVI/1934, br. 1-2, str. 2-4.
4. V. A., *Uređenje srednjoškolskog igrališta sa stadionom u Zagrebu*, "Tehnički list", Zagreb, XVI/1934, br. 7-8, str. 136.
5. Antonija K. Cvijić, *Prva djevojačka 'tjelovježba' u Zagrebu*, "Revija Društva Zagrebčana", Zagreb, II/1934, br. 10, str. 310-312.
6. Ivan Ulčnik, *Jambrišak Janko*, "Revija Društva Zagrebčana", Zagreb, III/1935, br. 5, str. 133-139.
7. Franjo Bučar, *Sportovi i igre u starom Zagrebu u prošlom stoljeću*, Zagreb, "Revija Društva Zagrebčana", Zagreb, VI/1938, br. 8, str. 264-271; br. 9, str. 315-320; br. 10, str. 338-342.
8. *Što je s gradnjom gradskog bazenskog kupališta*, "Jutarnji list", Zagreb, XX-VIII/1939, br. 9848, 26. VI, str. 4.
9. Ivan Radić, *Franjo Gospodarić 1915-1940*, "Savski čuvar", Zagreb, I/1940, br. 1, str. 6-7.
10. *Izgradnja našeg novog igrališta*, "HAŠK", Zagreb, I/1940, br. 5, str. 2-3.
11. Franjo Bučar, *Stari zagrebački sportski portreti*, "Revija Društva Zagrebčana", Zagreb, IX/1941, br. 8-9, str. 203-210; br. 10-11, str. 238-245; X/1942, br. 7, str. 181-188.

12. Franjo Bučar, *O prošlosti Maksimira*, Zagreb, "Revija Društva Zagrebčana", Zagreb, XII/1944, br. 7-12, str. 206-223.
13. Zl. F., *Šareno kupališno naselje u parku (priprema za izgradnju nove plaže na Trnju)*, "Borba", Zagreb, XIX/1954, br. 25, 31. I, str. 9.
14. N. Misaljević, *Jezero usred polumilijunskog grada*, "Narodni list", Zagreb, XIV/1958, br. 3883, 4. I, str. 3.
15. D. F., *Još ovog ljeta jezero u Zagrebu*, "Večernji vjesnik", Zagreb, 11/1958, br. 364, 14. VI, str. 6.
16. Zvonimir Požgaj, *Kupalište Jezero u Zagrebu*, "Čovjek i prostor", Zagreb, VI/1959, br. 93, str. 2-3.
17. A. Lj. Lisac, *Zagrebačka javna kupališta kroz stoljeća*, "Rasprave i građe za povijest nauka", JAZU, knjiga I, Zagreb, 1963.
18. Đurđica Cvitanović, *Arhitekt Kuno Waidmann*, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, knjiga XVI, Zagreb, 1969.
19. Boro Pavlović, *Mens sana in corpore sano*, "Arhitektura", Zagreb, XXVII/1974, br. 151, str. 4-15.
20. *Enciklopedija fizičke kulture* I. i II, JLZ, Zagreb, 1975. i 1977.
21. Mudrinjak Damir, *Maksimir nekad i sad*, Zagreb, 1984.
22. Tomislav Kušan, *Diplomski rad*; mentor prof. dr. Neven Šegvić, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1985.
23. *Univerzijada '87*, monografija, Zagreb, 1987.
24. Z. Jajčević, T. Nebesny, J. Sršen, *Sportska publicistika u Hrvatskoj*, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, 1987.
25. Tomislav Premerl, *Četiri nove arhitektonske realizacije na Medvednici*, "Čovjek i prostor", Zagreb, XXXV/1988, br. 1(418), str. 6-9.
26. *Arhitekti članovi JAZU*, "Rad HAZU", knjiga 437, Razred za likovne umjetnosti, knjiga XIV, Zagreb, 1991.
27. Ariana Štulhofer, *Sportski objekti arhitekta Franje Bahovca*, magistarski rad; mentor prof. dr. Neven Šegvić, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1991.
28. Krešimir Ivaniš, *Športske dvorane i stadioni*, Tehnička enciklopedija LZ, sv. XIII, Zagreb, 1992, str. 507-519.
29. Zdravko Živković, *Aleksandar Freudenreich*, Monumenta Croatica, Zagreb, 1992.
30. Ariana Štulhofer, *Neki sportski objekti u Zagrebu*, "Povijest športa", Zagreb, XXIII/1992, br. 94, str. 31-37.
31. Ariana Štulhofer, *Portret akademskog arhitekta Zvonimira Požgaja*, "Povijest športa", Zagreb, XXIV/1993, br. 97, str. 59-63.
32. Ariana Štulhofer, *Sportski objekti arhitekta Franje Bahovca*, "Prostor", Zagreb, II/1994, br. 1-2, str. 153-169.
33. Ariana Štulhofer, *Iz baštine zagrebačke sportske arhitekture: Maksimir-Svetice*, "Povijest športa", Zagreb, XXV/1994, br. 101, str. 16-21.
34. Ariana Štulhofer, *Iz baštine zagrebačke sportske arhitekture: Srednjoškolsko igralište - Mažuranićev trg - Marulićev trg - Mihanovićeva ulica*, "Povijest športa", Zagreb, XXV/1994, br. 102, str. 20-25.
35. Damir Mrvec, *Streljaštvo - najstariji zagrebački sport*, "Večernji list", Zagreb, XXXVIII/1994, br. 11121 - 11126 (17. VIII - 22. VIII).
36. Podaci iz Povijesnog arhiva grada Zagreba, Opatička 29.

* * *

Sažetak · Summary

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF SPORTS FACILITIES CONSTRUCTION IN ZAGREB

Chronology of Construction from 1808 to 1975

Sports and recreation facilities began to be constructed in Zagreb at the beginning of the nineteenth century, in 1808, when an outdoor shooting-range was made in *Tuškanac*. Since then most sports construction has taken place on traditional locations: *Tuškanac*, *Šalata*, *Maksimir*, on the banks of the Sava river and on Mount *Medvednica*.

In the second half of the nineteenth century *Maksimir Park*, made for "the tired after work, the sad and the depressed, that the innocent pleasure afforded by nature might refresh and heal them", was a site of many athletic, bicycle and horse races, and everyday spontaneous sports events, as well. The first sports facility on the meadow to the south of the park, the Sokol Racing track, Zagreb's third velodrome, was made in 1897 on the site of the present football stadium. Then followed the HAŠK sports park in 1912, designed by Dr B. Domac and the builder E. Erfort; the construction of the large grounds for Sokol gymnastics exhibitions designed by arch. A. Dryak in 1932; the construction of the track-and-field stadium by arch. V. Turina and F. Neidhardt and the statics engineer E. Erlich in 1954; and the Svetice SRC with an outdoor Olympic-size swimming-pool by arch. F. Bahovac in 1965.

The urbanization of what is today the strictest city centre, the so-called *West Park*, began with the construction of the Croatian Sokol Building in 1883, designed by the city construction board headed by the engineer M. Lenuci. Additions were made to the building two years later, designed by the builder J. Jambrišak, for the Croatian Singing Society Kolo. The first Zagreb velodrome, which was built in 1891, was removed three years later to accommodate the grammar schools building designed by architects Ludwig and Hüllsner of Leipzig. The gym hall, park and grammar-schools sports grounds, which were immediately named "The Ellipse", were laid out by arch. K. Waidmann. In 1933 the gym hall of the State Teachers' Training College, the Sokol Hall, was built on the west edge of the grammar-schools sports grounds, designed by the architect E. Steinmann.

The first design for a swimming school near the *Sava Bridge* was made in 1862, and later over ten designs were made for both indoor and outdoor swimming-pools. However, the city had to wait for a long time for the construction of the first pools, until 1939. In that year the small pool on *Šalata* was built by arch. F. Bahovac, and the 50-metre Marathon Pool on the Sava by the builder B. Vlah. When the first indoor swimming-pool was constructed in 1958 and the Sports Hall in 1964, Zagreb got a real sports-recreation centre almost in its very centre, but without any outdoor grounds. This makes the *Šalata Sports-Recreation Centre* very important. Its development began when Dr D. Čop initiated the arrangement of the first tennis courts there in 1928. For 60 years sports facilities were added, mostly planned by the arch. F. Bahovac, so that today the heart of the city has got a sports complex that is widely used.

With the *Jarun Sports-Recreation Centre*, designed by the arch. F. Wenzler, Zagreb, has at least for a time solved the hundred-year-old problem of bathing. The potentials of Mount *Medvednica* have not yet been used.

Ariana Štulhofer